

HUMANISTA TÖRTÉNETÍRÁS ÉS NEOLATIN IRODALOM A 15–18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

SZERKESZTETTE
BÉKÉS ENIKŐ – KASZA PÉTER – LENGYEL RÉKA

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

A 20. század közepétől az Európa-szerte a latin gyökerekhez kapcsolódó, közös műveltségbeli alapok megállapítására irányuló törekvések magukkal hozták a neolatin kutatások általános kibontakozását és elterjedését. E stúdiumok az utóbbi években Magyarországon is örvendetes lendületet vettek, egyre többen és egyre szélesebb tárgykörben foglalkoznak idehaza a neolatin irodalomhoz tartozó szövegekkel. Ezt felismerve, a „Hungaria Latina” Magyar Neolatin Egyesület a szorosabb és főleg rendszeresebb szakmai együttműködés elősegítése érdekében 2013 őszén a neolatin tanulmányoknak szentelt konferenciasorozatot indított. A két-évente megrendezendő tanácskozások a szervezőbizottság tervei szerint minden alkalommal egy-két meghatározott témát állítanak a középpontba, és az eddigi eredmények számbavételén túl hozzájárulnak új kutatási irányok kijelöléséhez, fontos és kevésbé kutatott források, forráscsoportok feldolgozásához.

A borítón Virgil Solisnak az Ovidius *Metamorphoses* c. műve 1581-es frankfurti kiadásához készített, Kliót ábrázoló metszete látható

A tudás hálózatai
Rotarides Mihály és Wallaszky Pál:
egy kapcsolat olvasatai

Az elgondolás, miszerint Wallaszky Pál historia litterariája, a *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*¹ Rotarides Mihály életművének kiteljesítésére lett volna hivatott,² egy folyamatos és egységes irodalomtörténet előfeltételezésén alapul.³ A Wallaszky és Rotarides kapcsolatát magától értetődőnek tekintő szerzők nem csupán abban értenek egyet, hogy Wallaszky Rotaridestől kölcsönözte munkája elméleti kereteit, hanem abban is, hogy Wallaszky mind Rotarides *Historiae hungaricae literariae antiqui medii atque recentioris aevi lineamenta* című nyomtatott művét,⁴ mind a halála után nem sokkal a wittenbergi magyar könyvtár tulajdonába jutott⁵ kézirateit is forrásként és az anyaggyűjtésben kiindulási alapként használta. Azonban nem csupán az elgondolás bizonyítása vagy cáfolása nem történt meg, hanem ennek még csak igényét sem igen fogalmazta meg senki, olyannyira magától értetődőnek tűnt, hogy a nagy alkotók egymást követik, és egymás munkáit építik tovább.

A vélekedés alátámasztása így egy olyan életrajzi elbeszéléssel helyettesítődik, amelyben a lehetőségek sorának feltáralása rendszerint nagyobb szerephez jut, mint a filológiai érvelés. Wallaszky 1767-ben iratkozott be a lipcsei egyetemre, ahol „tanította őt Bél András Károly, aki későbbi munkásságának legfőbb iránytszabója lett”⁶ – tudatja velünk Kenyeres Imre, mégpedig Zsilinszky Mihály Wallaszky-kismonográfiájára hivatkozva. Zsilinszky többet is elárul erről a kapcsolatról: „különösen Bél érdeklődött az ifjú magyar tudós tanulmányai iránt, kit az egyetem gazdag gyűjteményeibe, könyvtáraiba vezetett. A kölcsönös vonzódásnak és bizalomnak alapját Bél Mátyás képpezte, kiben amaz atyját, emez pedig a nemzet nagy tudósát tisztelte. Wallaszky annyira bá-

¹ WALLASZKY Pál, *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis Regni ad nostra usque tempora delineatus*, Buda, Typis Univ., 1808. Első kiadás: 1785.

² „1785-ben [jelent meg] a Conspectus, mint a Bél-Rotarides képviselte irány rendszeres és teljesetadó terméke.” KENYERES Imre, *A magyar irodalomtörténetírás fejlődése a XVIII. században*, [Bp.], [Mérnökök Nyomdája], 1934, 52.

³ MARGÓCSY István, *Variánsok lehetséges és létező összefoglaló magyar irodalomtörténetekről*, Alfold, 2012/3, 74–84.

⁴ [MICHAEL ROTARIDES], *Historiae hungaricae literariae antiqui medii atque recentioris aevi lineamenta*, Altonaviae et Servestae, 1745.

⁵ PÁLFY Miklós, *Katalog der Handschriftensammlung der Hallenser Ungarischen Bibliothek*, Halle, Niemeyer, 1965, 11–12.

⁶ KENYERES, i. m., 50.

multa műveit, hogy egyenesen ennek lehet tulajdonítani, miszerint éppen a magyar irodalom múltjának felderítésére szánta el magát.”⁷ Lehetséges tehát, hogy Bél András Károly figyelemmel kísérte Wallaszky tanulmányait, így az is elképzelhető, hogy korábbi pártfogoltja, Rotarides⁸ hagyatékához is ő irányította. Wallaszky ugyanis – legalábbis Farkas Gyula szerint – „mindenütt igyekezett anyagot gyűjteni műve számára, a legerősebb indítékot mégis Wittenbergában nyerte, ahol nemcsak a Cassai-féle magyar könyvtár, hanem Rotarides hagyatéka is várta. Talán itt határozta el, hogy befejezi Rotarides félbehagyott életművét és megírja a magyar historia litteraria-t.”⁹ Kenyeres Imre úgy tudja, Wallaszky kifejezetten „Rotarides kéziratának áttanulmányozására” utazott Wittenbergbe, s „mintaképe”, Rotarides „minden iratát jól ismeri”.¹⁰

Az elgondolás tehát a következő tények között teremt oksági kapcsolatot: Wallaszky a pozsonyi evangélikus líceum tanulója volt, amelyet korábban Bél Mátyás igazgatott; Wallaszky a lipcsei egyetemre iratkozott be; Bél Mátyás fia a lipcsei egyetem tanára volt; Bél András Károly patronálta Rotaridest; Wallaszky megfordult a wittenbergi magyar könyvtárban, ahol látott Rotarides-kéziratokat. – Ezek azok a „tények”, amelyeket a Wallaszky-életrajzok alapja, a Horvát István által készített és a Tudományos Gyűjtemény 1817-es számában megjelent biográfia,¹¹ és még inkább az annak forrásaként tekinthető Horvátnak elküldött autobiográfia¹² is említ. – Horvát ugyanis legnagyobbbrészt pontosan fordítja magyarra a Wallaszkytól neki elküldött életrajzot, némely ponton azonban kiegészíti azt.

A Wallaszky-önéletrajz így például nem utal Bél András Károly pártfogoló tevékenységére, csupán megemlíti őt – igaz, elsőként – lipcsei tanárai között: „doctores eius fuere in Philosophicis Carolus Andr[eas] Belius Consiliarius Electoralis Aulicus Magni Nostri Matthiae Belii filius.”¹³ Hogy Bél milyen kapcsolatban volt Wallaszkyval, arra a művek is csak lazán engednek következtetni. A *Conspectus*ban egyáltalán nem szerepel Bél András Károly neve, az 1769-ben megjelent *Tentamen historiae litterarum sub rege gloriosissimo Matthia Corvino de Hunyad in Hungaria* című historia litterariában pedig csupán egyszer, amikor a szerző megemlíti, hogy egy bizonyos könyvet Bél András

⁷ ZSILINSZKY Mihály, *Wallaszky Pál evang. lelkész élete 1742–1824*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1910, 7.

⁸ FARKAS Gyula, *A magyar szellem felszabadulása: Irodalomtörténetírásunk fejlődésrajza*, [Bp.], Stádium, 1943, 89.

⁹ FARKAS, *i. m.*, 90–91.

¹⁰ KENYERES, *i. m.*, 51, 52.

¹¹ HORVÁT István, *Wallaszky Pál élete*, Tudományos Gyűjtemény, 1817/10, 109–117.

¹² *Biographia Paulli Wallaszky* = Wallaszky Pál Horvát Istvánhoz, 1817, OSZK Kt., Levelestár. – Bartholomaeides László Wallaszky-életrajza ennél lényegesen kevesebb adatot tartalmaz: BARTHOLOMAEIDES László, *Incltyi superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico statistica*, Leutschoviae, Mayer, 1806–1808, 434–435.

¹³ *Biographia Paulli Wallaszky*, *i. m.*

Károly jóvoltából használhatott a lipcsei egyetemi könyvtárban.¹⁴ Az egyetemi könyvtár élén ugyanis 1758-tól egészen haláláig Bél András Károly állt.¹⁵ – Csakhogy a *Tentamen*ben azonban Wallaszky legalább három alkalommal megemlíti Bél lipcsei ellenfelét és vitapartnerét,¹⁶ Johann Gottlob Böhmét is.

A wittenbergi látogatás célját sem árulja el az önéletrajz: „Anno 1768. mense Martio, tacentibus Scholis, duplicem fecit excursionem [...]” – kezdi. Ezt követően az első utazást ismerteti, amelynek célpontja Halle volt. Wallaszky itt nagyhírű teológusokkal és magyar tudósokkal találkozott, megtekintette a Francke által alapított árvaházat és a nyomdát is. Ennyit találunk az autobiográfiában. Horvát István ezt így lélektelennek érezhette, így kipótolta a tényeket Wallaszky utazásának mozgatórugóit illetően: „Felmelegülve lévén a’ Betsülettől és a’ Haza szeretettől, nem akart készületlen elő állani, hanem [...] által ment a’ Hálai Fő Oskolába.” Valamint eggyel több programpontról van tudomása, hiszen azt is tudatja, hogy Wallaszky itt „használta a’ Fő Oskola Könyves Gyűjteményeit”.¹⁷ A másik útról így ír az önéletrajz: „Peregrinatio altera fuit in Vittebergam et Berolinum. Ibi iucundum fuit et utile evoluere Bibliothecam Pannonum, imprimis vero Collectionem Documentorum amplam, ad Historiam Hungariae Civilem, Ecclesiasticam et Litterariam Spectantium, ab optimo nostro Michaelae Rotarides ibidem depositorum.”¹⁸ A wittenbergi látogatás tehát egy nagyobb utazás részeként jelenik meg az életrajzban. Értelmezésre szoruló a „duplex excursio” kifejezés, talán arra utal, hogy Wallaszky Halléból visszatért Lipcsébe, és onnan indult újra útnak Wittenbergbe, majd Berlinbe. Wittenbergben tehát tanulmányozta a Magyar Könyvtárt (érdekes, hogy ezt „Bibliotheca Pannonum”-nak, és nem „Hungarorum”-nak mondja), azon belül is elsősorban Rotarides jegyzeteit, amelyek részben a hazai historia litterariára, részben azonban a világi és egyházi történetírásra vonatkoztak. Továbbá itt, majd később Berlinben is híres tudósokkal került kapcsolatba. Az, hogy ezt „itt kevesebb országunkat illető kintsekre találván” tette, csak Horvát István kiegészítése.

Érdemes figyelmet fordítani a wittenbergi látogatás időbeli körülményeire is. Wallaszky ugyanis – önéletrajza szerint – nem több hónapos utazást tett, hanem az 1768-as iskolai szünetet („tacentibus Scholis”) használta fel arra, hogy odahagyja Lipcsét. A lipcsei egyetemen pedig a húsvét utáni ötödik vasárnaptól számítva kezdődött el a tanév, és hivatalosan csupán az előtte lévő két hét volt oktatásmentes időszak.¹⁹ 1768-

¹⁴ WALLASZKY Pál, *Tentamen historiae litterarum sub rege gloriosissimo Matthia Corvino de Hunyad in Hungaria*, Lipsiae, Sommer, 1769, 96–97.

¹⁵ Gerhard LOH, *Geschichte der Universitätsbibliothek Leipzig von 1543 bis 1832: Ein Abriss*, Leipzig, Bibliographisches Institut, 1987, 38. – Bél halála is a könyvtárhoz köthető: nem tudván ugyanis elszámolni a könyvtár kiadásaival, eljárás indult ellene, melyben bevallotta, hogy megkárosította a könyvtárt, kárpótálás pedig magánkönyvtárát ajánlotta fel. Azonban még a vizsgálat lefolyása előtt véget vetett életének.

¹⁶ Markus HUTTNER, *Geschichte als akademische Disziplin*, Leipzig, Evang. Verlagsanstalt, 2007, 304.

¹⁷ HORVÁT, i. m., 113.

¹⁸ *Biographia Paulli Wallaszky, i. m.*

¹⁹ HUTTNER, i. m., 187.

ban tehát május 8-án kezdődött az új nyári szemeszter. Wallaszky, mint mondja, márciusban indult útnak, tehát összesen körülbelül hat-hét hete volt utazásra. Ez idő alatt azonban 360 vagy 425 kilométert kellett megtennie, attól függően, hogy megszakította-e útját Halle után, hogy visszatérjen Lipcsébe. Csak az utazással így legalább négy vagy hat napja mehetett el. A maradék néhány hét állt tehát rendelkezésére mindarra, hogy három városban tudósokkal találkozzon, közintézményeket látogasson, és közgyűjteményekben kutakodjon. Ennyi idő alatt ugyan beletekinthetett az igen gazdag anyagú²⁰ wittenbergi Rotarides-hagyatékba, és akár jegyzeteket is készíthetett, módszeres tanulmányozásra vagy bizonyos kéziratok teljes lemásolására azonban aligha volt ideje. – Ahogyan az is feltételezhető, hogy ha valóban Rotarides Mihály kéziratot munkáinak átvizsgálása, lemásolása lett volna nyári utazása célja, akkor egyenesen és kizárólag Wittenbergbe ment volna. Az út jellege azonban sokkal inkább egy – az anyaggyűjtést sem kizáró – kulturális zárandoklatot sejtet, ahogyan Wallaszky 1769 őszén Lipcséből hazafelé is útba ejtette a jénai egyetemet, majd a Pozsonyig az útvonalon fekvő városokat.²¹

Wallaszky munkáinak hivatkozásai és felhasznált irodalma sem támasztja alá, hogy tudatosan gyűjtött volna anyagot Wittenbergben egy majdani historia litterariához. Az 1769-ben megjelent *Tentamen*ben, amelyhez 1768 tavaszán valószínűleg még jegyzeteket készített, nem hivatkozik Rotarides-kéziratokra, csupán a nyomtatott *Lineamentára*, habár arra meglehetősen gyakran. Ugyanez mondható el a *Conspectusszal* kapcsolatban is: Wallaszky csupán a magyar vonatkozású historia litterariákat felsoroló *Prolegomena* fejezetben említi Rotarides egy kéziratát, az *Auctorum et scriptorum Hungariae praecipuorum catalogus alphabeticus* címűt. Nem világos, hogy Kenyeres Imre mely írásokra gondolhattott, amikor azt írta, Wallaszky Rotaridestől „számos oly íratra hivatkozik, amiről mi semmit sem tudunk”, valamint hogy Rotarides „minden íratát jól ismeri.”²² Wallaszky egyébként a kézirat ismertetését követően csupán kétszer említi a *Conspectus*ban a *Catalogust*, egy szintén a *Prolegomena*ban ismertetett Burius-kézirat kapcsán, amelyet ő maga csupán hallomásból ismer, illetve később Sylvester Jánosról szólva.²³ – Meglehet tehát, hogy megfordult a kezében a *Catalogus*, habár az sem zárható ki, hogy valaki mástól vette át az ismeretekkel együtt a hivatkozást is.

Ugyanígy az is lehetséges, hogy hivatkozás nélkül használta fel a *Catalogus* anyagát. Azonban még ebben az esetben sem volt rá feltétlenül szüksége, hogy Wittenbergben jegyzeteket készítsen majdani munkájához, vagy esetleg a pihenés óráit is félretéve lemásolja az egész *Auctorum et scriptorum Hungariae praecipuorum catalogus alphabeticus* kéziratot. A *Catalogust* ugyanis – amely egyébként valamikor 1787 után eltűnt a wittenber-

²⁰ Bőségéről lásd PÁLFY, i. m.

²¹ *Biographia Paulli Wallaszky, i. m.*

²² KENYERES, i. m., 51.

²³ WALLASZKY, *Conspectus...*, i. m., 38., 148.

gi, majd hallei Magyar Könyvtárból²⁴ – mások is lemásolták, mégpedig jóval azelőtt, hogy Wallaszky Lipcsébe érkezett volna. A Wittenbergben tanult Hrabovszky György 1787-es másolatán²⁵ kívül található ugyanis egy kéziratpéldány a nyitrai egyházmegyei könyvtárban, és egy a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában is. A nyitrai másolat 1764-ben készült, negyedréte alakú, terjedelme 126 oldal. Mellette található ugyanazon kéztől másolva Johannes Rezik *Gymnaziológiájának* (vagy *Gimnaziológiájának*) egy változata 264 oldalon.²⁶ A pozsonyi példány „Johannes Geitz” másolata, 1759-ből, nyolcadréte alak, 172 oldal, és kolligátumot alkot a szintén Geitz által és Wittenbergben másolt, de 1757-ből származó 246 lapos *Gymnaziológiával*.²⁷ Ez utóbbi kéziratváltozat közvetlen eredetije Rotarides Mihály 1746-os *Gymnaziologia*-másolata,²⁸ mely 1813-ban még a wittenbergi Magyar Könyvtárban volt, azt követően azonban elveszett.²⁹ Elképzelhető, hogy a nyitrai kézirat is az 1746-os kéziratváltozat alapján készült, azaz mindkét esetben ugyanazt a két Rotarides-kéziratot másolták le és kötötték egybe. – Az sem kizárt azonban, hogy a nyitrai kézirat a pozsonyi másolata.

Wallaszky tehát (amennyiben felhasználta Rotarides *Catalogusát*) akár másolatban is találkozhatott a kézirattal, s nem lehetetlen, hogy éppen egy a *Gymnaziológiával* kolligátumot alkotó példányt ismert. Az ugyanis bizonyos, hogy a *Gymnaziológiát* felhasználta a *Conspectus* írásakor, mivel mintegy tíz alkalommal erre hivatkozva közöl adatokat

²⁴ PÁLFY, *i. m.*, 15. – Rotarides Drezdába került kézirathagyatékát 1755-ben vásárolta meg a wittenbergi Magyar Könyvtár. Amikor a wittenbergi egyetemet 1829-ben összevonták a hallei egyetemmel, a könyvtár jelentős része Halléba került. Innen 1921-ben vitte el Gragger Róbert az állomány nagyobb részét a berlini egyetem Finnugor Intézetébe, egy kilencvenkilenc évre szóló kölcsönszerződéssel (PÁLFY, *i. m.*, 11–12; ASZTALOS Miklós, *A wittenbergi egyetemi könyvtár Wittenbergben maradt részének régi magyar könyvtárlománya = Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*, XII, szerk. ZSINKA Ferenc, Bp., Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1928, 123–185, 123).

²⁵ A kézirat jelenleg Sopronban található (KOVÁCS József László, *Additamenta et supplementa: Hrabovszky György gyűjtése Rotarides Mihály írói jegyzékéhez = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, Bp., Universitas, 2006, 153–161).

²⁶ VÁGNER József, *A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai és régi nyomtatványai*, Nyitra, Schempek, 1886, 72–73. – Sign. 116. jelzeten említi: Erika BRTAŇOVÁ, *Rotaridesova súvaha dejín uhorskej vzdelenosti = Pannonia docta: Učená Panónia*, szerk. Gizela GÁFRIKOVÁ, Veda, 2003, 167–177, 175.; valamint: TÜSKÉS Gábor, *Zur Geschichte der Historia litteraria Ungarns = Realität als Herausforderung: Literatur in ihren konkreten historischen Kontexten*, szerk. Ralf BOGDER, Ralf Georg CZAPLA, Robert SEIDEL, Christian ZIMMERMANN, de Gruyter, 2011, 307–318, 315.

²⁷ Ez a katalógus szerint a B 62092 jelzeten található (<http://oldbooks.savba.sk/wwwroot/>). – A kéziratot Tarnai Andor *Micae micarum Burianarum* címen említi, és a következőket mondja róla: „A kötet nagy részét Rotarides Burius János *Micae*-jéből készített másolatai és kivonatai foglalják el. Ezeket az író a Pozsonyban őrzött eredeti kéziratból készítette. A kötet különösen értékes része Magyarország és Erdély íróinak lexikonszerű feldolgozása és a Czvittingerhez írott kiegészítések.” (T[arnai] A[ndor], *Tarnai Andor tanulmányútja a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban*, ItK, 1961/1, 123).

²⁸ KORDOVÁN László, *A Rezik–Matthaeides-féle Gimnaziologia kéziratai*, Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1988, 44.

²⁹ PÁLFY, *i. m.*, 124.

az iskolákat bemutató alfejezetekben. Tény, hogy a munkát számos helyről ismerhette, és akár önállóan is találkozhatott vele. Az evangélikus iskolákat előszámláló Rezik–Matthaeides-féle *Gymnazjologia* ugyanis olyan befejezetlen, ezáltal tovább másolva folyamatosan bővített vállalkozás volt, amelynek példányai ma csaknem minden közgyűjteményben megtalálhatóak.³⁰ A pozsonyi kéziratpéldány azonban, amely a trencsén-i származású, később lelkészként működő Geitz János³¹ kezétől származik, akár megbízásra is készülhetett a pozsonyi evangélikus líceum számára, így nem lehetetlen, hogy a kézirat már 1759 után, mikor Geitz hazatért wittenbergi egyetemi tanulmányaiból, Pozsonyban volt. Ebben az esetben Wallaszkynak 1757 és 1761, illetve a Sembery családnál való nevelősködés után 1763 és 1767 között bőven nyílhatott alkalma tanulmányozni azt. Egészen biztosan ismertet ugyanis olyan kéziratot, Serpilius Vilmos Czvittinger-kiegészítését, amelyről tudja, hogy az Pozsonyban található az evangélikusoknál.

Tehát még ha ismerte is Wallaszky Rotarides *Catalogus*át, nem kellett azt feltétlenül az 1768 tavaszán a Wittenbergben tett rövid látogatás során tanulmányoznia. A kézirat maga, csakúgy, mint a wittenbergi út, azonban eltereli a figyelmet Rotarides nyomtatott munkájáról, a *Lineamentáról*. Ennek ugyanis valóban fontos szerepe volt a *Conspectus* létrejöttében. Wallaszky ráadásul tudatosan is kiemeli a munkát a többi historia litteraria közül: a *Prolegomena* fejezetben ugyanis, amelyben a hazai vonatkozású historia litteraria tárgykörében használható munkákról kapunk egy terjedelmes listát, a *Lineamenta* a legbővebben ismertetett mű, azaz Wallaszky csaknem kétszer annyi helyet szentel neki, mint bármely másik munkának. Rotarides jelenléte azonban nem merül ki a *Lineamenta* pusztá ismertetésében. A számba vehető historia litterariaak bemutatásakor ugyanis Wallaszky számos esetben Rotarides szavaival jellemzi a műveket. Erre maga hívja fel a figyelmet: „Sequentium quator Scriptorum, Rotaridesii potius, viri doctissimi verbis, quam meis (adeo iudicium eius mihi satisfecit) recensionem exhibeo.”³² A négy író Jóny János, Huszty András, Tolvay Imre és Fischer Dániel. A *Lineamentából* származik továbbá Czvittinger Dávid *Specimenjének* kritikus hangvételű bírálata is. Nem Wallaszky volt azonban az egyetlen, aki úgy vélte, Rotarides szavai Czvittingerről újrafelhasználásra érdemesek: Horányi Elek is őt idézi a *Memoria* „Zvittinger”-szócikének lábjegyzetében, habár Wallaszkynál jóval terjedelmesebben.³³ De Rotaridestől veszi át Wallaszky Spangár András *Bibliotheca Hungaricájának* ismertetését is – melyet

³⁰ KORDOVÁN, *i. m.*, tizennégy kéziratot ismertet, a nyitairól azonban nem tud.

³¹ Geitz János 1765. május 10-én iratkozik be a wittenbergi egyetemre (TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon: 1694–1789*, Bp., ELTE Egyetemi Levéltár, 2004, 325). – 1796-ban dobronyai lelkészként tesz bejegyzést Karló György Album amicorumába (IAA, 3361, http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3361 – hozzáférés: 2015. 05. 12.).

³² WALLASZKY, *Conspectus...*, *i. m.*, 6.

³³ Vö. WALLASZKY, *Conspectus...*, *i. m.*, 4; HORÁNYI Elek, *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, III, Posonii, Loewe, 1777, 636–642; ROTARIDES, *i. m.*, 52, 62–67.

ennek megfelelően ő is az 1738-as *Magyar krónika* függelékével azonosított,³⁴ valamint Desericzky Ince *Pro cultu litterarum in Hungaria* című művének bírálatát. Tulajdonképpen még a *Lineamenta* ismertetése is a *Lineamentából* származik: a Nova Acta Eruditorum Lipsiensis Rotarides-recenzióját ugyanis Wallaszky csak hivatkozza, de nem ebből dolgozik, hanem helyette a *Lineamentából* idéz,³⁵ amikor bemutatja a *Prolegomena* (azaz a *Lineamenta*) után megírni tervezett könyvek tartalmát. – Horányi Elek ezzel szemben szinte teljes egészében átvette a lipcsei újság recenzióját a *Memoria Rotarides*-szócikkében.³⁶ – De két kézirat megítélésénél is Rotarides *Lineamentája* szolgál mintául Wallaszky számára: Martin Schmeizel egy munkája³⁷ és Rezik János *Gymnaziológiája* esetében.³⁸ Az 1745, tehát a *Lineamenta* megjelenése előtt keletkezett összesen húsz nyomtatott és nyolc kéziratos munka közül tíz esetben Rotarides e műve a közvetlen forrás.

Wallaszky munkamódszerében nincs semmi meglepő: már Czvittinger is hasonlóképpen dolgozott. Hiszen – ahogyan Tarnai Andor találóan megfogalmazta – „a lexikont lexikonból írták, írják ma is.”³⁹ Nem mellékes azonban, hogy milyen források azok, amelyek újrafelhasználásra kerülnek. Rotaridest illetően azt mondhatjuk, nincs nyoma annak, hogy Wallaszky a *Cataloguson* kívül ismerte volna más kéziratos munkáit is. És míg a *Catalogus* használatának is csupán elenyésző nyomai vannak, addig a *Prolegomena* fejezet alapjait egy az egyben Rotarides nyomtatott munkája jelenti. Farkas Gyula találóan jegyzi meg, hogy az 1780-as években „Wallaszky nem szorult többé önálló anyaggyűjtésre (amire Jolsván sem volt módja): gazdagon meríthetett másodkézből”.⁴⁰ Ebben az időben ugyanis már bőségesen a rendelkezésre álltak a nyomtatott munkák. Nem feltétlenül biztos, hogy ezek könnyebben elérhetőek voltak, tény azonban, hogy Wallaszky a későbbi fejezetek esetében is előszeretettel, azaz nagy arányban használja fel például Horányi *Memoriájának* szócikkeit, vagy Benkő József *Transsilvániáját*. Saját jelen kora kapcsán pedig Kovachich Márton György *Mercur von Ungarnját* kivonatolja – ez szintén szerepel a *Prolegomenában* felsorolt historia litterariák között, de

³⁴ Vö. WALLASZKY, *Conspectus...*, i. m., 13–14; ROTARIDES, i. m., 83–84. – Knapp Éva említi, hogy az 1738-as *Magyar krónika* címlapján még szerepelt a *Magyarok bibliotékája* rész cím, a könyvbe azonban ez a rész már nem került bele (KNAPP Éva, *Spangár András és a Magyarok bibliotékája: Fejezet a 18. századi historia literaria történetéből*, ItK, 2013/3, 247–280, 267–268.) Talán ez okozhatta Rotarides félreértését, s ezért nem érzi találónak a *Magyarok bibliotékája* címet.

³⁵ Vö. WALLASZKY, *Conspectus...*, i. m., 17–21; ROTARIDES, i. m., 18–20.

³⁶ *Historiae Hungaricae Litterariae antiqui [...]*, Nova Acta Eruditorum Lipsiensis, 1746/8, 469–472. – HORÁNYI, *Memoria Hungarorum*, III, Posonii, Loewe, 1777, 186–191.

³⁷ Wallaszky (*Conspectus...*, i. m., 39) nem ismerteti a mű címét csupán tartalmát. VERÓK Attila, „*Es blickt die halbe Welt auf deinen Lebens-Lauff, / Und nimmt, was Du schreibst, mit grosser Ehrfurcht auf*”: Martin Schmeizel (1679–1747) élete és munkássága, PhD-értekezés, kézirat, Szeged, 2008. bibliográfiája alapján nem azonosítható.

³⁸ Vö. WALLASZKY, *Conspectus...*, i. m., 39–40; ROTARIDES, i. m., 193.

³⁹ TARNAI Andor, *Egy magyarországi tudós külföldön* (Czvittinger és a Specimen) = Uő, *Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéből*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, Bp., Universitas, 2004, 88–115, 102.

⁴⁰ FARKAS, i. m., 91.

ugyanígy szerepel a *Nova memoria* előszavában is, ahol Horányi az újabb historia litteraria-irodalmat ismerteti.⁴¹

A magyarországi historia litteraria hagyományát tehát tekinthetjük úgy, mint jelentős alkotók sorát – s láthatóan nem teljesen alaptalanul, hiszen Wallaszky valóban elismerően nyilatkozott Rotaridesről. Tekinthetjük azonban úgy is, mint az írott dolgokról való tudás továbbadását, s ebből a szempontból nem az egyes tudáselemek, hanem az azokat közvetítő csatornák válnak érdekessé. Nagyon sok közlés (és nem tapasztalat) alapú tudás található ugyanis a *Conspectus*ban. Wallaszky a *Prolegomena*ban, amelyről gondolhatnánk, hogy az általa ismert és használhatónak tartott 18. századi historia litteráriákat számlálja elő, számos olyan nyomtatott és kéziratos művet említ, amelyeket ő maga sosem látott, csak olvasott róluk: ilyen Szörényi Sándor *Pannonia docta* című kéziratos munkája; Martin Schmeizel kézirata; a Burius-kézirat; Kercselich *Collectio scriptorum* kézirata, melyet Horányi *Memóriájából* ismer; Daróczi György *Ortus et progressus academici collegii societatis Jesu Claudiopolitani* című nyomtatott műve és Klein Sámuel Stöckel Lénárdról szóló könyve – összesen tehát hat cím. Ezzel szemben a *Lineamenta* uralja a fejezet egytizedét. A csak címről ismert források (közlés alapú tudás) tehát elválnak a valóban használt forrásoktól (tapasztalat alapú tudás), és a használt források közül is kiemelkedik a gyakran használt források csoportja, amelyeket a nyomtatott és könnyen hozzáférhető művek alkotnak. E gyakran használt források biztosítanak hozzáférést az ismert, de nem használt forrásokhoz. Rotarides *Lineamentája* mindenképpen ilyen gyakran használt forrás, de ilyen lehetett a kéziratosságban a *Gymnaziológia* is. Ha mindezt egy tudományometriai, hálózat-alapú modellben akarnánk ábrázolni, a *Lineamenta* hálózati csomópontként működne.

Amennyiben tehát a magyarországi historia litteraria történetét a tudást közvetítő rendszerek történeteként tekintjük, s arra a kérdésre keressük a választ, milyen közvetlen forrásokat használt fel Wallaszky ténylegesen historia litterariája megalkotásához, azt kell megállapítanunk, hogy Rotarides befejezetlen írói lexikonának, az ahhoz való hozzáférést illetően pedig Wittenbergnek csupán kicsiny szerep tulajdonítható. Sokkal fontosabb ebből a szempontból a *Lineamenta* maga, hiszen az valóban számos, Wallaszky *Conspectusa* által is továbbörökített információ forrásának tekinthető.

⁴¹ HORÁNYI Elek, *Nova memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, Pestini, Trattner, I, 1792, XIX.